

Edytorstwo źródeł XIX wieku – problemy teoretyczne i praktyka edytorska

Pod redakcją Jolanty Sikorskiej-Kuleszy

Warszawa 2016

Recenzent

Dr hab. Tadeusz Epsztein, prof. Instytutu Historii PAN

Copyright by *Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego*

Publikacja sfinansowana ze środków przeznaczonych na działalność
statutową Wydziału Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego

INSTYTUT
HISTORYCZNY
UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO

ISBN: 978-83-943652-2-6

Projekt okładki:

Paulina Popławska

Skład i łamanie:

Joanna Poroś-Głuchowska

Druk i oprawa:

Zakład Graficzny UW, zam. 646/2015

Jolanta Sikorska-Kulesza
Słowo wstępne 7

Stanisław Wiech
Memoriały generatów-gubernatorów jako źródło historyczne. Uwagi
na temat funkcjonowania kancelarii urzędu, wartości poznawczej
dokumentów oraz ich edycji 13

Szczepan Kozak
Spisy ruchomości w zespołach galicyjskich akt notarialnych i sądowych
oraz możliwości ich edycji. Zarys problematyki 35

Iwona Wiśniewska
Problemy z edycją publicystyki pisarza
(na przykładzie twórczości Elżby Orzeszkowej) 49

Małgorzata Karpińska
Wokół „Dzienników” księcia Adama Jerzego Czartoryskiego
– rozterki edytora 70

Joanna Gierowska-Kallaur
Na marginesie prac nad edycją źródła poznania historii Wilna
i jego mieszkańców w czasach Ober-Ostu.
Dziennik Aleksandra Szklennika 81

Norbert Kasparek
Pamiętniki powstańców listopadowych.
Przegląd edycji 91

Aldona Prašmantaitė
Wydawnictwa źródeł proveniencji Kościoła rzymskokatolickiego
z XIX wieku w ostatnim dwudziestoleciu na Litwie 103

Vitaly Makarevich	
Edycje źródeł z XIX wieku w Republice Białoruś.	
Osiągnięcia i problemy 25-lecia niepodległości.....	121
Tamara Bairauskaitė	
Rola komentarza w edytorstwie źródeł z XIX wieku.	
Granice interwencji.....	133
Jolanta Sikorska-Kulesza	
Historyk XIX wieku wobec problemu modernizacji źródła.....	139

Jolanta Sikorska-Kulesza

Instytut Historyczny
Uniwersytet Warszawski

Słowo wstępne

Mimo istnienia wypracowanych w ciągu ostatnich dwóch stuleci ogólnych zasad wydawania źródeł historycznych, potrzeba ciągłej refleksji metodologicznej dotyczącej naukowego edytorstwa oraz wymiany doświadczeń związanych z pracą nad konkretnymi edycjami źródeł jest oczywista. Wydaje się, że w szczególny sposób odnosi się to do źródeł najnowszych, bowiem na tle inicjatyw i dorobku historyków-edytorów średniowiecza i nowożytności, dyskusja o problemach, z jakimi stykają się w swojej pracy edytorskiej badacze XIX wieku (a chyba także i XX wieku) jest wielokrotnie skromniejsza. Niełatwo ocenić przyczyny tego stanu rzeczy. Daleki od prawdy jest wyrażany niekiedy ogólny sąd, iż źródła powstałe w ostatnich dwustu latach nie sprawiają edytorom tak wielkich trudności przy ich opracowaniu edytorskim jak teksty wcześniejsze. Podzielając opinię, iż wydawanie źródeł jest bardziej zajmujące niż pisanie o wydawaniu, uznać jednak należy – wobec wielości i różnorodności problemów, jakie wynikają z bogactwa źródeł i okoliczności ich powstania – ciągłą potrzebę dzielenia się doświadczeniami oraz szukania najlepszych rozwiązań szczegółowych problemów.

W ostatnim czasie ukazuje się coraz więcej edycji źródłowych, i jak zawsze, obok wydań w znakomitych i dobrych, pojawiają się i takie, które nie odpowiadają współczesnym standardom edycji naukowych. Refleksja uczonych zajmujących się wydawaniem źródeł służyć powinna zwiększeniu świadomości edytorskiej i podnoszeniu jakości edycji. Zachęta do podejmowania wysiłku edytorskiego są nowe możliwości, jakie stwarza, a przynajmniej stwarzał do niedawna, program finansowania nauk humanistycznych przez Narodowy Program Rozwoju Humanistyki. Promuje on bowiem podejmowanie ambitnych projektów krytycznych edycji źródeł, umożliwia obliczone na lata zespołowe kwendy i badania, co w tej dziedzinie jest wręcz bezcenne, zachęca do konty-

Tamara Bairašauskaitė

Instytut Historii Litwy (Wilno)

Rola komentarza w edytorstwie źródeł z XIX wieku. Granice interwencji

Nabiera tempa wydawnictwo źródeł XIX-wiecznych, w tym stworzonych przez mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Szczególne zainteresowanie budzą tzw. egodokumenty (*Selbstzeugnis*): listy, wspomnienia, dzienniki. Równie ciekawe, wręcz fascynujące, są dzienniki podróży lub opisy zwiedzanych miejsc, które także można zaliczyć do tej kategorii źródeł. Są oceniane przez badaczy jako źródło subiektywne, ale posiadające wartość historyczną i kulturalną. Pozwalają bowiem na interpretację wartości, postaw, tożsamości lub mentalności jednostek i całych warstw społecznych, które te dokumenty stworzyły¹.

Podobnie jak większość źródeł są to dokumenty o różnej wartości poznawczej. Jednocześnie są to teksty przekazujące wiedzę, mające swojego odbiorcę, pełniące funkcję komunikatywną. Zadaniem edytora takiego tekstu jest jego przekazanie w miarę możliwości *in extenso* (ewentualnie jego fragmentów), z zachowaniem zasad transkrypcji, ciągłości tekstu, słowem - przestrzegając zasad publikacji źródeł.

Rola edytora na tym jednak się nie kończy. Zwykle we wstępie zamieszcza się przecież informacje o proveniencji źródła, jego autorstwie oraz cechach, także o treści wydawanego źródła, zagadnieniach jakie porusza - to wszystko nosi charakter dzieła autorskiego. Podobnie także komentarz, ale ten odgrywa rolę pomocniczą.

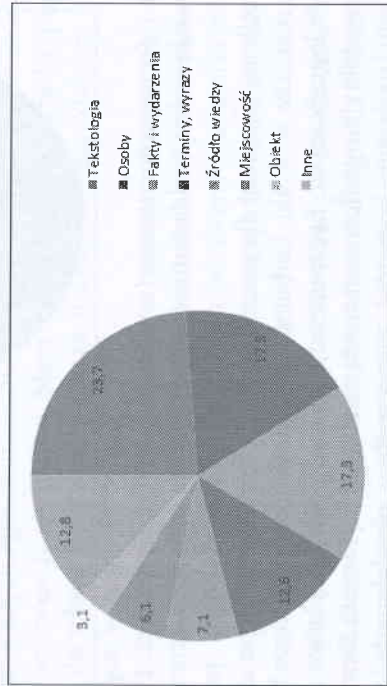
Postawa edytorów egodokumentów wobec komentarza jest zróżnicowana. Wydania pozbawione komentarzy należą raczej do wyjątków. Jako przykład można przytoczyć wspomnienia Waleriana Meysztowicza

¹ Waldemar Chorążyczewski, Agnieszka Rosa, *Metodologiniai lietuviškųjų egodokumentų paieškos aspektai lenkišku požiūriu* [w:] *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI - XX amžiuje*, sud. Arvydas Pacevičius, Vilnius 2013, s. 27 - 44.

mieściła faksymile wydania z 1858 roku oraz - po rekonstrukcji tekstu polskiego - jego przekład na język litewski, a pominięte przez Kirkora fragmenty podała w przypisach.

Komentarze tego wydania zasługują na szczególną uwagę. Jak podkreśla Griskaitė, komentarz stanowi „samodzielną i bardzo ważną część” edycji⁶. I rzeczywiście, struktura komentarzy wskazuje (wykres 2), że edytorka poszerzyła pojęcie komentarza i wprowadziła do niego element badawczy i kontekst historyczno-kulturalny.

Wykres 2. Struktura komentarza (w procentach) w wydawnictwie: S. Morawski, *Od Merecza do Kowna. Gawęda pustelnika*.

Prawie jedną czwartą część komentarzy zajmują wspomniane fragmenty tekstu pominięte w wydaniu A. H. Kirkora oraz wyjaśnienia tekstologiczne. Za dzieło ściśle autorskie edytorce można uznać obszerne komentarze dotyczące osób, wydarzeń i faktów historycznych, informacje o miejscowościach, majątkach i różnych obiektach (np. kościoły, kurhany). Komentarze są oparte na historiografii i źródłach archiwalnych. Warte uwagi są komentarze poświęcone źródłom, z których Stanisław Morawski czerpał informacje historyczne, porównanie opisu poszczególnych obiektów z ich opisaniem przez współczesnych mu autorów (Michała Balińskiego, Teodora Narbutta, Władysława Syrokomlę)

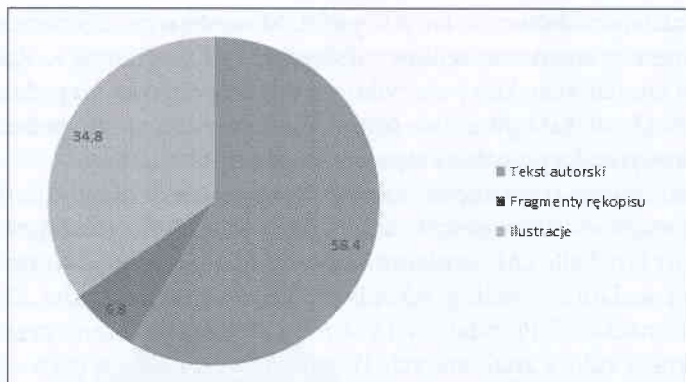
⁶ Tamże, s. 62.

oraz uściślenie faktów podanych przez Morawskiego. Komentarze są opatrzone w bardzo szczegółowe wskazówki bibliograficzne. Podobna precyzja komentarza, który nie tylko spełnia rolę pomocniczą, ale i stwarza szeroki kontekst kulturalno-historyczny, pozwala na stwierdzenie, że narracja edytorska przetradza się w narrację współautorską.

Trzeci rodzaj komentarza, który pragnę omówić, nie jest komentarzem edytorskim *sensu stricto*. Za przykład posłuży wcześniejsza praca tejże Redy Griskaitė „*Mineralne miasteczko⁷ albo początek kultury uzdrowiskowej w Litwie⁸*” według rękopisu Wasilija von Rotkircha „Zapiski o Druskiennikach”. Powstały w 1854 roku i kiedyś zakazany przez cenzurę rękopis autora znakomitych *Wspomnień Teobalda*, a także *Mitologii litewskiej*, nigdy, jak podkreśla autorka *Mineralnego miasteczka*, nie był opublikowany. Jej zdaniem nie jest to tekst warty zaprezentowania *in extenso*, gdyż w większej części jest on kompilacją tekstów o Druskiennikach innych autorów z I. połowy XIX wieku. Natomiast za cenne edytorka uznała wrażenia Rotkircha o Druskiennikach, życiu codziennym uzdrowiska, a za szczególnie warte uwagi – 33 rysunki, które także są jego dziełem⁸. W rezultacie, najbardziej interesujące uwagi Wasilija Rotkircha o Druskiennikach i kuracjuszach stanowiły inspirację rozważań Redy Griskaitė o powstaniu kultury uzdrowiskowej na Litwie. Autorka stworzyła narrację edytorską, wykorzystując bogatą literaturę XIX-wieczną o Druskiennikach, a także omawiając publikowane przez siebie ilustracje autorstwa Rotkircha. Do tekstu autorki zostały wstawione obszernie fragmenty rękopisu Rotkircha, co można uznać za publikację oryginalnego rękopisu. Jest to wzorowy przykład prezentacji źródła zastępowanego na częściową publikację. W ten sposób została stworzona swoista **synteza** źródła (fragmenty rękopisu, ilustracje), tekstu autorskiego oraz komentarza, a raczej tekst i rysunki W. Rotkircha zostały **zintegrowane** z tekstem stworzonym przez edytorkę, pełniącym rolę „komentarza”.

⁷ R. Griskaitė, „*Mineralinis miestelis⁷ arba kurortinės kultūros pradžia Lietuvoje pagal Vasilijaus von Rotkircho rankraštį „Užrašai apie Druskininkus“*» «*Минеральное местечко или начало курортной культуры в Литве по рукописи Василия фон Роткирха «Записки о Друскеникасах»*», *Mineralne miasteczko⁷ albo początek kultury uzdrowiskowej na Litwie według rękopisu Wasilija von Rotkircha* „Zapiski o Druskiennikach”, Vilnius 2003.

⁸ Tamże, s. 155–156.

Wykres 3. Struktura komentarza (w procentach) w wydawnictwie: „*Mineralne miasteczko*” albo początek kultury uzdrowiskowej na Litwie według rękopisu Wasilija von Rotkircha ”*Zapiski o Druskienikach*”.

Rekapitulacja: Na pierwszy rzut oka odpowiedź na pytanie, jaką rolę spełnia komentarz w edycji źródeł wydaje się jednoznaczna: ułatwia komunikację pomiędzy tekstem a jego odbiorcą i uzupełnia lub poszerza znajdujące się w źródle informacje. Jego zakres w dużej mierze zależy od stosunku edytora źródła do komentarza. Jak pokazuje współczesna praktyka edytorska źródeł XIX-wiecznych na Litwie, komentarz nabiera rozmachu, zaczyna „żyć własnym życiem”. Interwencja edytora w źródło, oczywiście, poprzez komentarz, nie ma i nie może mieć ograniczeń choćby dlatego, że dzięki komentarzowi nawet niezbyt wartościowy dokument może powiedzieć więcej, niż zrobił to jego autor.